

Nenad Vekarić

*Vlastela grada Dubrovnika:
Korijeni struktura i razvoj dubrovačkog plemstva*, sv. 1.

Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku,
Zagreb – Dubrovnik: 2011., 352 str.

Harno je leći gdje su navijek spali, djedovi mrtvi kad je Knez još vlado

Nerijetko se u javnome prostoru čuju sad već ustaljene tvrdnje o zastarjelo-
sti (što ustrojbenoj, što metodološkoj) pojedinih hrvatskih znanstvenih i kultur-
nih ustanova. Zagovara se čak i njihovo ukidanje, o njima se govori i piše samo
ako koju medijski zanimljivu osobu (ne) ubroji među vlastite članove. Negdje na
margini javnoga zanimanja već desetljećima „usred tišine grada“ radi Zavod za
povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku. Izdanja koja navedeni zavod objavljuje
od iznimne su važnosti za proučavanje povijesti, demografije krajnjega hrvatskog
juga koji je hrvatsko nacionalno biće nemjerljivo zadužio, pa je svakomu tko je
toga imalo svjestan kristalno jasno da se *Pelješki most* mora graditi ako ni zbog
čega, onda zbog velikoga duga koji ostatak Hrvatske mora vratiti Dubrovniku.

Za dubrovačkim područjem i njegovim sinovima zbog kulturne i umjetničke
baštine stoljećima (a poglavito u posljednjih dvjestotinjak godina) posežu istočni
i sjeverni susjedi, donekle čak i južni. I u trenutku dok pišem ovaj prikaz, pišu se
redci novih studija u ediciji *Dubrovačka srpska književnost* koji dopijevaju i na
police hrvatskih knjižnica, a rijetko se tko upita što će nam na to reći naši potom-
ci, hoće li u hrvatskim školama učiti da je Ruđer Bošković srpski znanstvenik, a
Ivan Gundulić srpski književnik.

Jedan je od najzaslužnijih znanstvenika za rasvjetljavanje nepoznatih dijelo-
va povijesti Dubrovačke Republike, poglavito demografske, i njezino uklapanje
u hrvatsko narodno biće nedvojbeno Pelješčanin Nenad Vekarić. Dosad je, izme-
đu ostaloga, sam ili u suautorstvu objavio radove o pelješkim, konavoskim i la-
stovskim rodovima. Navedena djela imaju veliku antroponomastičku vrijednost
jer se u njima obrađuje prošlost rodova na spomenutim područjima na temelju ko-
jih je moguće rekonstruirati razvoj prezimenskoga fonda od rodnih imena. Nada-
lje, autor se potrudio sastaviti popise najčešćih osobnih imena u različitim povije-
snim razdobljima, što može biti podloga za pisanje rječnika osobnih imena. Prido-
damo li Vekarićeve opusu i rad Antuna Golušića *Rodovi Slanskog primorja*, de-
mografski je i rodoslovno obrađen gotovo čitav kopneni dio Dubrovačke Republi-
ke, od Lovišta na Pelješcu do Prevlake u Konavlima, čime se može pohvaliti malo
koji hrvatski kraj.

Komadić mozaika koji je dosad nedostajao bilo je područje samoga grada Dubrovnika. Višesvezačnom monografijom *Vlastela grada Dubrovnika* i taj će se dio mozaika popuniti. Tema je ovoga prikaza prvi svezak navedene monografije koji nosi podnaslov *Korijeni, struktura i razvoj dubrovačkog plemstva* u kojemu se donose podatci o podrijetlu i ustroju dubrovačkoga plemstva te povijesni presjek njegova razvoja od 7. stoljeća do danas.

U *Uvodu* (13–14) autor iznosi kronologiju proučavanja rodoslovlja dubrovačkih vlasteoskih obitelji od Mate Derse Klementova koncem 14. stoljeća do najnovijih studija Zdenke Janeković Römer. Iz njega saznajemo da je ova monografija tek prvi dio veće knjižne cjeline, čiji će drugi dio tvoriti leksikografski prikaz dubrovačkih vlasteoskih rodova, treći životopisi istaknutih vlastelina, a četvrti rodoslovna stabla.

Prvo poglavlje monografije nosi naslov *Korijeni dubrovačkog plemstva* (15–51). U potpoglavlju *Razvojne faze dubrovačkog nobiliteta* (15–23) iznose se mnogobrojni zanimljivi statistički podatci. Tako je 1332. u Dubrovniku živjelo oko 4000 stanovnika, od čega čak 40 % pripadnika vlasteoskih rodova. U drugome potpoglavlju *Teritorijalno širenje: impuls dubrovačkome nobilitetu* (24–51) obrađuje se širenje Dubrovačke Republike na Astoreu (koja je obuhvaćala područje od današnjega Orašca preko Rijeke dubrovačke i Šumeta do Cavtata) i Elafite, Lastovo, Mljet, Stonski rat (današnji Pelješac), Dubrovačko primorje te Konavle. Autor donosi i tablice s popisom vlasnika zemljišta. Antroponomastičarima je jamačno najzanimljivije treće potpoglavlje *Podrijetlo dubrovačkog plemstva* (52–79). U njemu autor na temelju kritičkoga čitanja djela dubrovačkih kroničara i vlastitih istraživanja iznosi teorije o podrijetlu 216 dubrovačkih vlasteoskih rodova. Riječ je o veoma vrijednim podacima ne samo za Dubrovčane, nego i za sve stanovnike krajeva iz kojih su se u Dubrovnik doseljavali budući vlasteoski rodovi. Po predaji više od polovice dubrovačkih vlasteoskih rodova potječe iz Italije i Crne Gore (poglavito Boke kotorske), a iz Bosne i Hercegovine i Konavala potječe nešto više od trećine dubrovačkih vlasteoskih rodova. Dvanaestina rodova potječe iz ostatka današnje Hrvatske, a trinaestina iz Albanije. Tek se 3 % dubrovačkih rodova po predaji doselilo iz Srbije, pa je i to jedan od dokaza da je srpski utjecaj, unatoč razmjerno jakim trgovačkim vezama i mnogobrojnim dubrovačkim kolonijama na Kosovu i Sandžaku te istočnoj Bosni, na Dubrovnik neznatan. Vlasteoski su se rodovi po predaji doseljavali i iz Bugarske, Francuske, Grčke, Mađarske, Španjolske i Velike Britanije. Dakako da autor upozorava na mnogobrojne posve pogrješne konstrukcije o podrijetlu rodova. Na temelju vlastitih proučavanja podrijetla pojedinih neretvanskih i istočnohercegovačkih rodova uvjerio sam se u praksi da predaje o podrijetlu veoma često dovode do pogrješnih zaključaka, a kadšto nemaju nikakve dodirne točke sa stvarnošću. Primjerice, rod Popović u Gabeli drži da je rodom iz Crne Gore iako se u to mjesto doselio sredinom 19. stoljeća iz obli-

žnjih Dobranja u Zažablju. Ako su u 150 godina mogle nastati takve konstrukcije, što onda očekivati za rodove starije od tisuću godina? Vekarić obrađuje i podrijetlo dubrovačkih rodova 1817. Te je godine gotovo 44 % Dubrovčana potjecalo iz Bosne i Hercegovine, iz Italije ih je potjecalo nešto više od trećine, iz Konavala nešto više od petine, a iz ostatka Hrvatske nešto više od desetine. Zanimljivo je da je udio rodova podrijetlom iz Crne Gore i Albanije 14 odnosno 4 puta manji nego u srednjemu vijeku. I dalje se pak bilježe obitelji koje potječu iz Bugarske, Francuske, Grčke, Mađarske, Španjolske i Velike Britanije, nešto je više doseljenika s područja Habsburške Monarhije, a potomaka doseljenika iz Srbije više nema. Vekarić se posebno osvrnuo na promjene u udjelu doseljenika iz Bosne i Hercegovine (čiji se udio triput povećao) i Crne Gore (čiji se udio 14 puta smanjio). Prva su znatnija doseljavanja iz Bosne i Hercegovine u Dubrovnik počela s početkom osmanlijskih osvajanja, a pojačala su se nakon *velike trešnje* 1667. kad je Grad žudio za radnom snagom. Koncem 17. stoljeća Dubrovnik se demografski obnavlja katoličkim stanovništvom iz Trebinjske šume, Popova i Zažablja. Udio je tih doseljenika (poglavito iz Popova), po Vekarićevim riječima, gotovo jednak udjelu doseljenika iz Dubrovačkoga primorja i Konavala, a veći je od udjela stanovnika s Pelješca, Elafita i Mljeta. Nakon propasti Dubrovačke Republike nisu više na snazi zakoni po kojima unutar gradskih zidina mogu živjeti samo katolici i židovi (u getu), pa se u Dubrovnik doseljuje i veći broj pravoslavaca (godine 1857. činili su samo 1 %, a u 20. stoljeću njihov se udio popeo na čak 7 %). Pripominjem da se s izgradnjom uzane pruge Gabela – Zelenika – Gruž na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće u Dubrovnik doselio i veći broj muslimana. Nakon ukidanja te pruge 1976. godine više se od 80 % Hrvata iz Popova doselilo na dubrovačko područje. Koliko se u 20. stoljeću izmijenio sastav dubrovačkoga stanovništva, zorno svjedoči i podatak da su među 10 najmnogobrojnijih dubrovačkih prezimena po popisu iz 2010. godine tri neupitno hercegovačka (Butigan sa 139, Raguž sa 122 i Prkačin s 99 nositelja) i dva bošnjačka prezimena (Čustović sa 113 i Brković sa 110 nositelja). Napominjem i da je među nositeljima ostalih pet najmnogobrojnijih dubrovačkih prezimena (Radić 180, Matić 164, Pavlović 154, Marić 144 i Šimunović 109) udio njihovih nositelja hercegovačkoga podrijetla znatan.

U potpoglavlju *Tragovi etniciteta – vlasteoska prezimena* (80–98) autor obrađuje ispreplitanje romanstva i slavenstva u Dubrovniku, jedinstveno na hrvatskome povijesnom području. Ono se odrazilo u dubrovačkim osobnim i rodnim imenima te prezimenima. Tako pripadnici rodova neupitnoga slavenskog podrijetla (primjerice *Negomirić*) dobivaju romanska osobna imena (primjerice *Proculo*), a pripadnici rodova romanskoga podrijetla (primjerice *Manana*) slavenska osobna imena (primjerice *Črne*).

U poglavlju *Struktura vlasteoskog staleža* (99–205) autor obrađuje temeljne demografske podatke (nupcijalitet, ženidbena dob, broj poroda, ritam začeca, udio

izvanbračne djece) te se osvrće na nazive *casata* (posebna vrsta urbane dubrovačke obitelji koja, za razliku od seoske zadruge, živi podijeljeno, ali ima jak osjećaj obiteljske pripadnosti) i *klanove* („skup međusobno naklonjenih *casata* s politički prepoznatljivim djelovanjem, koji je utemeljen i održava se po principima snažne obiteljske tradicije“).

U poglavlju *Dubrovačka vlastela kroz stoljeća* (205–318) iznosi se povijesni pregled razvoja dubrovačke vlastele. Tako se prvi gospodarski uspon i s njim povezana težnja za autonomijom dubrovačke vlastele smješta u 11. i 12. stoljeće kad nastaju i prvi popisi dubrovačkih vlastelina. Godine 1205. svrgnut je knez Damjan Juda te Dubrovnik potpada pod mletačku vlast pod kojom ostaje do 1358. Nakon osamostaljenja od Mletaka počinje i snažan razvoj dubrovačkoga gospodarstva koji ne zaustavljaju ni kuga ni osmanska osvajanja. Svoj demografski vrhunac dubrovačka vlastela doživljava koncem 15. stoljeća. Od prve polovice 16. stoljeća Dubrovnik stagnira, a s jačanjem mletačkoga utjecaja i osmanskim preuzimanjem nadzora nad balkanskom trgovinom počinje propadati. Nakon *velike trešnje* 1667. nastupa novi gospodarski uspon te pomorstvo postaje glavnim gospodarskim osloncem. U 18. stoljeću raste broj stanovnika Dubrovačke Republike, ali se smanjuje udio vlastele. Propast Republike 1806. donijela je i veliku materijalnu štetu. Tako je u gradskoj četvrti Pile spaljena gotovo polovica kuća. Početkom 19. stoljeća zabilježen je i veći val iseljavanja dubrovačkih vlastelina, no oni, smanjenju svojega udjela u ukupnome stanovništvu unatoč, imaju snažan politički utjecaj. Naime, dubrovački su načelnici sve do konca 19. stoljeća uglavnom bili pripadnici vlasteoskih rodova. Vekarić se ne ustručava dotaknuti ni šakakljivih tema poput sudioništva dijela vlastele u srbokatoličkome pokretu. Veoma je znakovita sljedeća njegova misao: „Nezadovoljstvo Dubrovčana gubitkom samostalnosti, doživljavanje Austrije kao stranoga tijela, uz naznačene promjene u demografskoj strukturi i činjenicu da na drugoj strani stoji od Osmanlija oslobođena Srbija kao uporište panslavizma na južnoslavenskim prostorima, doveli su do jačanja slavenofilske struje i među hrvatskim pučanstvom, sa svojim ekstremnim iskazom u stvaranju tzv. Srba katolika.“ Dometnuo bih i svoje osobno mišljenje da je srbokatolički pokret djelomično i iskaz dubrovačke pragmatičnosti uvjetovane stalnim balansiranjem između svjetskih sila. Određeni je stupanj samostalnosti Dubrovnik mogao tražiti unutar mlade i razmjerno nejake srpske države, dok je unutar granica svjetske sile poput Habsburške Monarhije svaki pokušaj osamostaljivanja pojedinih njezinih dijelova bio osuđen na propast jer bi i najmanje popuštanje dovelo do njezina potpuna rasapa. Srbokatolički je pokret, po Vekarićevim riječima, doživio svoj krah nakon ubojstva Stjepana Radića. Sredinom 19. stoljeća u Dubrovniku je živjelo 13 vlasteoskih rodova s 219 članova da bi 21. stoljeće na području nekadašnje Dubrovačke Republike dočekala samo tri vlasteoska roda: Bona (dva pripadnika roda zabilježena su u popisu stanovništva Repu-

blike Hrvatske iz 2001.) i Gozze (1) u Dubrovniku te Sorgo u Luci Šipanskoj (po službenim su podacima iz popisa tri pripadnika roda Sorgo živjela u Dubrovniku, no kako rezultati popisa ne odgovaraju uvijek stvarnomu stanju, valja vjerovati autoru).

S izvjesnim skorim utrnućem posljednjih triju vlasteoskih rodova na povijesnome području Dubrovačke Republike nestaje dio 1500 godina stare tradicije. I taj podatak dostatno govori o vrijednosti monografije *Vlastela grada Dubrovnika*. Znakovito je da ova monografija izlazi uoči stotinu desete obljetnice prvoga izdanja *Dubrovačke trilogije* Ive Vojnovića. Tako su uspon i pad dubrovačke vlastele uz spomenuti književni dobili i znanstveno utemeljen prikaz. Iako Vekarićeva djela nisu primarno onomastička, svako je njihovo izlaženje svojevrsan blagdan za onomastičare jer nude obilje građe i jezičnih podataka koji su pregledno i jasno navedeni te se stoga radujemo idućim svescima monografije *Vlastela grada Dubrovnika* i publikacijama Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku.

Domagoj Vidović